

Helpoiten ja vaikeiten

Johtimella *-ten* sanotaan muodostettavan enimmäkseen tapaa tai aikaa ilmaisevia adverbteja (Penttilä, Suomen kielioppi s. 325; L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, 4. p. s. 232). Itse asiassa aikaa ilmaisevia on Penttilän ja Hakulisen esimerkeistä tuskin muita kuin (arkaistinen) *syksymmiten* ja tavallaan *hetimmiten*. Penttilän toteamukseen, että johdin on »niukanlaisesti» produktiivinen, voidaan yhtyä. Merkillä pantavaa on, että Nykysuomen sanakirjan (NS) esittämistä tapauksista monet ovat karsiutuneet Suomen kielen perussanakirjasta (PS). Pois ovat jääneet mm. *enemmiten*, *kauiten*, *kernaimmiten*, *lyh(y)immiten*, *lähimmiten* ja *oikeimmiten*. Toisaalta viimeaikaisesta kielenkäytöstä on kertynyt esimerkkejä pyrkimyksestä muodostaa *-ten*-johtimella ilmauksia, joita ei ole kelpuutettu mihinkään sanakirjoihin.

Tarkoitukseni ei ole käsitellä kaikkia *-ten*-johtimien sisältäviä tapauksia. Niiden perusteellisessa selvittelyssä voisi olla aihetta vaikka väitöskirjaksi asti. Sivuutan vain maininnalla tämänkertaisen tarkastelun kannalta epäolennaisina pronominikantaiset tapaukset *joten*, *miten*, *muuten*, *täten* jne. sekä morfologisesti tai semanttisesti poikkeavat erikoistapaukset, kuten *etenkin*, *liiatenkin*, *myöten* (turhan)*päiten*, *päällimmiten*, *vasiten*. Erytystä huomiota en tässä omista myöskään kiireisyyttä ilmaiseville vakiintuneille adverbteille *hetimmiten*, *hätimmiten*, *kiireimmiten*, *pikimmiten*. Kirjakielen kannalta toisarvoisena jätän sivuun myös sen kirjavan murreaineiston, jota Genetz (Jännes) runsain määrin tarjoilee teoksessaan

Suomen partikkelimuodot (s. 82–).

Jäljelle jäävät nykyisen kielenkäytön kannalta kenties kiintoisimpina merkitykseltään superlatiiviset tavan adverbteja. Sellaisesta käy sopivimmin esimerkiksi ilmaus-tyypin vanhimmaksi arvelemani *parhaiten*. Sen kantasana on suomen kielessä kehittynyt semanttisesti superlatiiviseksi, niin että adverbikin on ymmärrettävästi superlatiivinen. Sen rinnalla on kuitenkin käytössä *parhaimmin*, jossa on myös yksiselitteisesti superlatiivinen suffiksi. NS:ssa on päähäkusanana *parhaiten*, joka onkin jo Gananderin sanakirjaan (1787) sisältyvä muoto.

Kilpailevien varianttien määrä oli varhemmin suuri. Ganander mainitsee muodot *parhain*, *parhaitin*, *parahitten*, *parhaiten*, *parahiten* ja *paraasti*, joista Jusleniuksen leksikossa (1745) on vain ensimmäinen ja viimeinen (*parhasti*). Lönnrotilla vaihtoehtoja on koko liuta: *paraasti*, *parahiten*, *parahitten*, *parahoitten*, *paraittain*, *parhaimmasti*, *parhaimmin*, *parhaimmiten*, *parhain*, *parhaiten*, *parhaitse*, *parhaitten* sekä murteellisiksi leimattuina *paraitten*, *paraitti*, *parhimmasti*, *parhimmin*. Rönsyilyä lisää *h:n* alttius metateesille ja kadolle, mutta myös suffiksien vaihtelua on kosolti. Vanhimmalta näyttää varianteista *parhain*, jonka esittää jo Juslenius ja joka sisältyy myös suositun sananlaskun vanhimpaan tunnettuun kirjaanpanoon »Se parhain nauraa, joka viimeiseksi nauraa» (Kuusi, Vanhan kansan sananlaskuviisaus s. 17; ajoituksesta s. 502). NS:ssakin adverbinen *parhain* on arkaismina vielä mainittu.

Muista kantasanoista ei superlatiivisia adverbijohdoksia ole yhtä kirjavasti muodostettu. *Enä*-kantisista hallitsevin on nykyään *eniten*, jonka PS esittääkin päähä-

kusanana. (Selitykseen on lipsahtanut »komparatiivimuoto» superlatiivimuodon asemesta.) Sivumuodoista *enimmin* ja *enimmänen* on vain viitattu sanaan *eniten*. Tämä on suhteellisen vanha, koska jo Ganander sen mainitsee (1786). Sanakirjoihin se on kuitenkin vakiintunut yllättävän vitkallisesti. Lönnrot selittää sen 'mestadels, gemenligen', siis 'enimmäkseen, yleensä', tekemättä varsinaista eroa sen ja ilmausten *enimmisten*, *enimmiten*, *enimmittäin* ja *enimmästi* välillä. Ahlmanin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa (1874) on kolme viimeksi mainittua, Erwastin suomalais-saksalaisessa (1888) taas *enemmiten*, *enemmittäin*, *enimmiten* ja *enimmästi*, mutta kummassakaan ei ole asua *eniten*. Yrjö-Koskisen suomalais-ranskalaisessa leksikossa (1900) *eniten* on vain viittaushakusana; merkitykseksi selviää 'enimmäkseen'. Vielä Cannelinin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa 1908 *eniten* on selitetty väljäkösti 'mest; (etupäässä) främst'.

Eniten-adverbin superlatiivinen merkitys on hyvin käsitettävissä siltä pohjalta, että alkuaan 'suurta' merkinnyt *enä*-vartalo jo varhain erikoistui komparaatiomuotojen kannaksi. Paitsi komparatiivisia ilmauksia *enempi* ja *enemmän* käytettiin myös superlatiivisia *enin*, jolla oli adjektiivisen ohella adverbienkin merkitys. Vanhan kirjasuomen sanakirjan mukaan *enin* jo Martin lain-suomennoksessa merkitsi 'eniten', ja NS:kin vielä saman käytön esittää, tosin suosittaen tilalle ilmauksia *enemmän*, *eniten*. Ei ole ihme, että tunnettiin tarvetta erottaa adverbi adjektiivista *enin* turvautumalla suffikseihin. Ensin superlatiivin tunnuskin kulki mukana (*enimmin*, *enemmän*, *enimmästi*), mutta näppärä *eniten* on nyt selvästi hallitseva ilmaus. Mahdollisesti sitä on osaltaan tukenut *parhaiten*, joka semanttisestikin on monissa yhteyksissä lähellä. (Pekka sai *parhaiten* = *eniten* kaloja.)

Eniten on mitä ilmeisimmin ollut mallina vastakohtaiselle adverbille *vähiten*. Silläkin on ollut edeltäjiä, joihin sisältyy superlatiivin tunnus. Lönnrot mainitsee adverbis *vähimmiten*, *vähimmittäin*, *vähimmin* ja *vähimmän*. Nämä kaikki ovat vielä NS:ssa, ja

lisäksi on tullut *vähiten*. Tämän nuoruudesta kieli se, ettei sitä vielä mainita edes Genetzin aineistossa, ei Cannelinin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa 1939 (ei liioin myöhemmissä painoksissa) eikä Kataran suomalais-saksalaisen leksikon 3. painoksessa 1957. Sanan outoutta osoittaa myös, että Erwastilla (1888) on viittaus *vähiten* = vähittäin, joka puolestaan = vähitellen! Yrjö-Koskinen (1900) vielä esittää *vähiten*-muodon Kalevalan kielen sanana, joka muka merkitsee 'vähitellen'.¹

NS:ssa *vähiten* on saavuttanut päähakanan aseman. Sitten se on käytännössä lähes syrjäyttänyt edeltäjänsä, joihin sisältyy superlatiivisuuden formaalinen osoitin. PS kelpuuttaa niistä enää asun *vähimmin*.

Sanakirjat mainitsevat eräitä muitakin samantyyppisiä adverbeja, mutta ne näyttävät kaikki jokseenkin nuorilta. Lönnrot tuntee ilmauksen *pahiten*, joka selvästi on kehkeytynyt vastakohtansa *parhaiten* antaman mallin mukaan. Sen sijaan melko yleinen *mieluiten* (NS:ssa myös *mieluummiten*), jonka PS esittää *mieluummin*-adverbin rinnakkaismuotona, on Lönnrotille vielä tuntematon (vain *mieluisimmin* ja *mielukkaimmin* tuttuja).

Vakiintunut nykysuomen adverbi *useimmiten* – joka ei merkitse aivan samaa kuin *useimmin* – näyttää olevan peräisin vasta 1800-luvun jälkipuoliskolta. Ahlmanin ruotsalais-suomalaisessa leksikossa (1865) se mainitaan (s.v. *esomoftast* ja *ofta*), niin ikään Geitlinin suomalais-latinalaisessa (1883, synonyyminä *useammiten*), mutta Erwastin suomalais-saksalaisessa sanakirjassa (1888) on vain *useammiten* sekä

¹ Kalevalassa *vähiten* esiintyy kerran, säkeessä »Suu vähiten väärellänsä» (20:488), jota Kaukonen vertaa kansanrunon säkeeseen »Ahin suu vähäsen veära» (VR I2 763,3). Nähdäkseni *vähiten* kyseisessä Lönnrotin sepittämässä kohdassa merkitsee 'vähän'; Turusen teoksessa »Kalevalan sanat ja niiden tausta» annettu selitys 'vähimän' ei voi pitää paikkaansa.

Kielemme käytäntö

useimmasti. Nordlundin suomalais-ruotsalaisessa leksikossa (1889) mainitaan sekä *useammiten* että *useimmiten*. – Lyhentyneen asun »useiten» olen pannut merkille opiskelijan tenttivastauksesta (1980).

NS:ssa on lyhyesti mainittu »*helpoi(mmi)ten* sup.adv. = helpoimmin. | H. tämä tehdään siten, että – –». PS ei sisällä kumpaakaan varianttia, mutta Terho Itkosen Kielioppaassa on *helpoiten*: tavallisemmin *helpoimmin*. Ihan harvinainen *helpoiten* ei nykysuomessa ole. Esim. Jyväskylän yliopilaslehti kirjoitti aivan äsken: »Helpoiten asia etenee, jos kaupunginhallitus ottaa asian uudelleen listoilleen.» (Suomen murteiden sanakirjassakin on jokunen esimerkki.)

Nuorimpia tulokkaita on PS:aan päässyt *runsaisten* (Sadetta saatiin r. Lounais-Suomessa). Mallia on epäilemättä antanut synonyyminen *eniten*.

Terho Itkosen Kieliopas mainitsee adverbien *koviten*, josta on esimerkki »k. työttömyys on koetellut syrjäseutuja». Itse olen huomannut (1978) sanomalehdestä samantapaisen lauseen: »Työttömyys iskee koviten juuri naisiin.» Erään tuotuneen professorin suusta on peräisin virke: »Missä tasavarvoisuutta on eniten huudettu, siellä ruumiita on tehty koviten.»

Adverbista *nopei(mmi)ten* on tarjottavissa neljä esimerkkiä:

[Detroit] kehittyi nopeiten Amerikan kaupungeista. (Kanava 1/1979 s. 22.)

Ekoturismi on nopeiten kasvava matkailuteollisuuden muoto. (TV-ohjelmasta 28. 3. 1993.)

Suomalainen voi myös luulla, että asia hoituu nopeimmiten ja helpoiten englannin kielellä. (Pro gradu -tutkielmasta 1993.)

Pohjolan talous kasvaa nopeiten. (Ots. Ksml. 25. 3. 1994.)

Heikoiten on tarttunut haaviini kahdesti:

Tasoryhmien puuttuessa heikoiten menestyvät sanelevat opiskelun vauhdin. (Ylioppilasaineesta 1975.)

Heikoiten läpiajattelu on viimeisten vuo-

sien osuus. (Äidinkielen opett. liiton vuosik. XXIV 1977.)

Aivan satunnaisia esiintymiä on lisäksi mainittavissa puoli tusinaa:

Otsikoiden ulkopuolella valtaavat ehkä *herkiten* alaa tiiviit kompositumit – –. (Pro gradu -tutkielmasta 1976.)

Kiina loisti *kirkkaiten* kemian olympialaisissa. (US 9. 7. 1988.)

Tekstinkäsittelyohjelma – eli teksturi tai *luonteviten* kirjoitusohjelma – rivittää tekstin – –. (Virke 1/1986.)

– – sodassa ollut sukupolvi oli eräs historiamme *rajuiten* tupakoiva sukupolvi. (Lääkintöhallituksen julkaisusta 1986.)

– – vuonna 1968 nuorinkin poikien ikäluokka (15–19-vuotiaat) joi yhtä usein kuin *tiheiten* juova naisikäluokka. (Ibidem.)

Mao teki virheitä, joista kulttuurivallankumous oli eurooppalaisittain *vaikeiten* ymmärrettävissä. (HS 3. 3. 1979.)

Mainitunlaisten esimerkkien valossa saattaisi arvella, että kyseisentyypiset adverbit olisivat hiljalleen yleistymässä. Olisi aika luontevaa ajatella, että sellaisten vaihteluparien kuin *enimmin ~ eniten*, *parhaimmin ~ parhaiten*, *pahimmin ~ pahiten* mukaan ruvettaisiin yleisemminkin muodostamaan *-iten*-loppuisia superlatiivisia adverbeja. Näyttää kuitenkin siltä, kuin ainakin useimmissa tapauksissa uusmuodosteilla olisi myös jokin semanttisesti läheinen malli tukenaan. Esim. »koviten» on joissakin konteksteissa *eniten* tai *pahiten*. »Nopeiten» voi yhteyttä myöten olla *eniten* tai *parhaiten*. »Heikoiten» lienee antonyymisen *parhaiten*-adverbin provosoima. »Kirkkaiten» on yhteydessään semanttisesti lähellä ilmauksia *eniten* ja *parhaiten*. »Vaikeiten» on tavallisemman adverbien *helpoiten* vastakohta.

Selvittääkseni uusien *-iten*-muodosteiden suosiota sekä riippuvuutta semanttisista vaikutusyhteyksistä järjestin pienen testin, johon osallistui 47 Jyväskylän yliopiston suomen kielen opiskelijaa. He saivat arvioida kuuttatoista kehyslauseeseen sijoitettua ad-

verbia, joista osa oli edellä esitettyjä uusia ilmauksia, osa keinotekoisesti sepittämiäni. Koehenkilöiden tuli ilmaista mielipiteensä adverbien hyväksyttävyydestä käyttäen numeroita 3 = hyväksyn empimättä, 2 = hyväksyn empien, 1 = hylkään empien, 0 = hylkään empimättä.

Suhtautuminen henkilöittäin ja tapauksittain vaihteli suuresti. Kriittisimmät kymmenen antoivat pisteitä niin niukasti, että adverbien keskiarvoksi jää 0,37; suvaitsevimmilta kymmeneltä keskiarvo on 1,01. Hyväksytyimmäksi adverbiksi osoittautui sepitteeni *paksuiten* (2,13), joka kehyslauseessa »Lunta oli *paksuiten* maaliskuun alussa» merkitykseltään rinnastuu ilmaukseen *eniten* (ja *runsaiten*). Seuraavaksi suosituin oli *huonoiten* (2,09), jota tukee antonyymi *parhaiten*. Adverbi *rajuiten* (1,51) sai kannatusta kaiketi siksi, että se lauseessa »Antti ryyppäsi kylän miehistä *rajuiten*» vertautuu samantyyppisiin ilmauksiin *eniten* ja *pahiten*.

Keskiarvon 1 ylittivät lisäksi *heikoiten* (1,36 – vrt. *parhaiten*), *raskaiten* (1,28 – lauseessa »Raskaiten saivat kärsiä vanhukset» suunnilleen = *eniten*, *pahiten*), *koviten* (1,21), *vaikeiten* (1,15) ja *tiheiten* (1,02 – lauseessa »Taimia oli tiheiten metsän reunassa» lähes = *eniten*).

Kielteisimmän suhtauduttiin – niin kuin odotinkin – nelitavuisiin ilmauksiin *suotuisiten* (0,23) ja *luonteviten* (0,36), joista edellinen on oma teelmäni. Seuraavaksi vähiten saivat kannatusta *kankeiten* (0,49), *reippaiten* (0,64), *herkiten* (0,72), *suulaiten* (0,79), *nopeiten* (0,81) ja *kirkkaiten* (0,95). Mainittakoon, että näistä vähän hyväksyntää saaneista muodosteista vain yksi (*suotuisiten*!) ylsi kerran 3 pisteeseen, kun taas kahdeksan hyväksytyintä adverbialaajaa keräsi täydet pisteet useiltakin koehenkilöiltä (*paksuiten* peräti kymmeneltä).

Testin tulokset osoittavat, että suomen kielen käyttäjät eivät ole halukkaita kyseisen adverbityypin laajamittaiseen laventamiseen. Ani harva koehenkilö oli valmis empienkään hyväksymään edes puolta testissä esitettyistä ilmauksista. Monet hylkäsivät epäröimättä useimmat arvioitavista ad-

verbeista. Testi vahvasti selvästi käsitystäni siitä, että kyseisentyypisiä ilmauksia tuotetaan sitä herkemmin, mitä läheisempiä semanttisia paralleelleja on tarjolla.

Tarkastelun tulokset ovat koottavissa seuraaviksi päähavainnoiksi:

1) Nykyisessä kirjasuomessa käytettävät *-iten*-loppuiset superlatiiviset adverbit ovat verrattain nuorta perua. Aikaisemmin niiden asemesta käytettiin morfologisesti kirjavia ja osin semanttisestikin epämääräisiä partikkeleita. Vanhimmat ovat ilmeisesti *parhaiten* ja *eniten*, joista ensimmäiset maininnat ovat 1700-luvun jälkipuoliskolta. Näiden antonyymeiksi kehkeytyneet *pahiten* ja *vähiten* ovat tuntuvasti nuorempia; edellinen on päässyt Lönnrotin sanakirjaan, mutta jälkimmäinen näyttäisi olevan peräisin vasta 1900-luvun alkupuolelta. 1800-luvun jälkipuoliskolta ovat ensimmäiset kirjaukset adverbista *useimmiten*, mutta *mie-luiten* lienee vasta tältä vuosisadalta ja *runsaiten* on aivan nuori. Tässä kappaleessa mainitut seitsemän adverbialaajaa kuuluvat kiistattomasti nyky-suomen järjestelmään ja sisältyvät PS:aan.

2) Vakiintuneiksi katsottavien analogian mukaan on syntynyt satunnaisempia ilmauksia, joita ei juuri ole sanakirjoihin hyväksytty. Muodollisen mallin (esim. *parhaiten* = *parhaimmin*) lisäksi kyseisten uusmuodosteiden sukeutumista näyttää yleensä edistäneen jokin antonyymien tai (osittain) synonyymien paralleeli, esim. *heikoiten*, vrt. *parhaiten*; *nopeiten*, vrt. *eniten*. Tilapäisesti putkahtaneita analogisia muodosteita on yleensä pidettävä pikemmin erehdyksinä kuin kielellisen luovuuden ilmentyminä, joskin niihin assosioituvat samantyyppiset ilmaukset saavat ne toisinaan kuulostamaan varsin luontevilta. Mahdollista on, että ajan mittaan jotkut uusmuodosteet vakiintuvat ja kyseinen adverbiryhmä hiukan laventuu.

PAAVO PULKKINEN